

MILYENEK A SZABADOK?

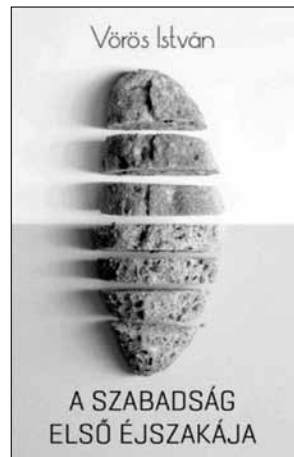
Vörös István: *A szabadság első éjszakája*

Vörös István *A szabadság első éjszakája* című új kötete több szempontból is kihívás. Egyrészt igen terjedelmes: negyvenkét novellát tartalmaz, négy ciklusba rendezve. Ez a struktúra tematikai okokból is indokoltnak tűnik, a különböző kérdések alá rendezett szövegek egy-egy cikluson belül szervesen kapcsolódnak – mi több, egy négy kisregény alkotta kötet képe elsősorban befogadhatóbbnak is tűnhet, mint a fülszövegben ígért regényként olvashatóság. Ám a ciklusok (római számokkal jelölt) sorbarendeztettség, a cikluscímek egyazon mondatstruktúrája, a ciklushatárok két oldalán összekapcsolódó szövegek más sejtetnek: a ciklusok összetartoznak, mi több, ebben a sorrendben tartoznak össze. Az a narratíva azonban, mely által a kötet így válhat jelentéssé, nagyon mély igazságokból építkezik: misztériumvallások mélyére kell hozzá hatolni.

De előtte még, többnyire a realitások talaján maradván, a motívumalapú olvasatot is megengedi – a mind hazai, mind világviszonylatú aktuálpolitikai problémák, az ökokatasztrófa fenyegetése, az ember személyiségéből fakadó rekurrens szabadságigény, illetve az ezeket kiegészítő csoda aktív jelenléte (bár változó arányban és gyakorisággal, de) a könyvön átívelve megképzik azt a hálót, melybe beleszöhetőek lehetnek a kötet szövegei. Alapvetően azonban igen változatos szövegvilágú, időben-térben meglehetősen távoli és az elbeszélők szempontjából is markánsan különböző hangú szövegekről van szó – melynek egyik oka talán az lehet, hogy több mint tíz év termését tartalmazza a kötet, hasonlóan a 2018-ban megjelent *Elégia lakói 2000–2011* című verseskötethez. (A két kötet szerkezete és gondolatúsága több ponton is kísértetiesen hasonlít – érdemes lehet elcsemegézni egy verses- és novelláskötet ilyesfajta rokonságán is akár.) Az oly eltérő ciklusok pedig közelebből vizsgálva egy-egy határozott, ám egyre táguló perspektívából szólnak: az egyén szubjektív története éppúgy hangot kap („*Milyenek az ételek?*”), mint egy társadalmi csoport tapasztalatai („*Milyenek a szegények?*”), majd az európai ember egy érájának – nagyjából az újkor kezdetétől számolható történelmi korszakának – leírása tovább tágítja a horizontot („*Milyen a történelem?*”), végül pedig egy történelem utáni történet következik egy kulturális értelemben kívüleső csoport szemszögéből („*Milyenek a migránsok?*”).

Ebben a szövegüniverzumban pedig a már említett motívumok is a megszólalók perspektívájától függően kapnak más és más értelmet. Mi például a szabadság? Naprendszerük között utazni? A Szovjetunió korlátlan hatalmát a Földön kívül, egy űrhajóból szemlélni? Kisgyermekként előző életekbe látni? Félredobni a felépített egzisztenciát? Meg sem születni? Képzelt világot teremteni? Vagy – legalábbis

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2019
400 oldal, 3290 Ft

néhány metafiktív novellacím esetében – búcsút inteni művészeti irányzatoknak, irodalmi ábrázolásmódoknak? Tulajdonképpen mindegyik válaszlehetőség (az adott elbeszélő szemszögéből és helyzetéből) érvényes lehet, mindegyik egy menekülési kísérletek nyomán felmutatott lehetőség vagy elvetett próbálkozás. Talán a csoda is valami hasonló: hol a groteszkbe nyúlik, hol a misztérium feltárulkozásához közelít. Így vagy úgy, de valamit képes hozzáadni a anyagi világhoz, a racionalitás kereteibe zárt ember érzékelését olyan módon írhatja felül, hogy az szabadságtapasztalatként legyen megélhető.

Van azonban egy olyan lehetséges olvasat, amely esetében a kötetértelmezés egésze a csoda köre szerveződik, pontosabban ősi bölcsességek és a kereszténység közös metszeténél, vagy akár a védikus hagyomány és antropozófia összeérésénél. Mindezek bizonyos fokig közös története – az embernek a szellemi világból való kiszorulásáról, anyagba süllyedéséről, majd annak az énfelfogásnak a hátrahagyásáról, miszerint az én a mindenség része, végül az ebben az állapotban ténylegesen megtanult (vagy megtanulandó) egyetemes szeretetről – egybevág *A szabadság első éjszakája* kötet átfogó narratívájával. Ez pedig olyan tudatos mélyszerkezetet feltételez, amely rendkívül erős többletdimenziót biztosít a kötetnek, és melyet ha elhagyunk, az egyes, önálló szövegek akkor is érvényes és teljes értékű novellák maradnak – ez a kettős működtethetőség talán a kötet legfőbb bravúráját jelenti. Hogy azonban érthetőbbé váljon ennek az átfogó narratívának a mibenléte és érdeme, célszerű a ciklusokat egyenként, kötetbeli sorrendjük szerint számba venni.

Az első ciklus első történetében (*A tanító halála*) úgy „hal meg” egy tanító, hogy fenyőfává változik át. Úgy van tehát otthon a világban, és olyan értelemben van egységben mindennel, hogy még a testi korlátok, fizikai törvények sem szabhatnak neki határt. Valamiféle ősi, az anyag uralma előtti állapot ez, ahol eleve lehetséges a csoda vagy bármiféle metamorfózis. Nincs határa az énnak, mert bárminek része, bármivé alakulhat. Rögtön ezután következik a kötetnek címet adó *A szabadság első éjszakája* című novella. A férjet kizárja lakásukból a feleség, az otthontalanságnak, magánynak („szabadságnak?”) első éjszakája ez. Nagy ugrás az előző szöveghez képest: a bárhol-otthonlevést felváltja a teljes idegenségtapasztalat és egyedüllét: „Egyedül vagyok, mint Robinson a szigeten” (26.). Innen kezdődik el az az egész cikluson végigkövethető hányattatás, melybe az ember ennek az elnyert „szabadságnak” a nyomán zuhan. Az ember ugyan egyedül van, de még távol áll az „én vagyok” ráismerésétől: Krisztus előtti világban vagyunk, ahová az evangélium üzenete még nem érkezett meg. Egymással összetéveszthető nők (*Az Astoriától a Klinikáig*), megsokszorozott Kovács urak (*A szelence*) bizonytalanítják el az „én” határait.

Az erkölcs pedig még épphogy csak a kicsírázás fázisánál tart. (Ilyen értelemben a cikluscímbe szereplő „szegények” sem pusztán anyagiakban azok: lelkiekben való nincstelenségükre is utal.) A szülők eladják saját gyermekeiket egy jobb élet reményében, a becsületességért elzárás jár, a szomszéd barátnők rendre feljelentik egymást, az ügyvéd telefonon beszél a feleségével, miközben épp megcsalja, a *Határsértés* című szövegben pedig a legkiábrándítóbb disztópikus rendszer jelenik meg. Külön érdeme a kötetnek, hogy a különböző idősíkok – erkölcsi értelemben Krisztus előtti világ (múlt), a gond nélkül jelenünkbe helyezhető leírások, cselekmények (jelen), valamint a disztópikus kitekintés (jövő) – nem bontják meg a ciklus egységét, az időrendiség ugyanis nem mérvadó: a tér-idő az emberi természet szemléltetése alá rendelődik. A novellák szereplőinek szellemisége adja azt az értéket vagy értéknélküliséget, amely egyazon ciklushoz kapcsolja őket: egy barbár, megváltás nélküli világhoz. Emellett továbbá sorra „búcsút” veszünk a mágikus realizmustól, groteszktól, politikától, szabadságtól (ez a legtöbb címben szövegszerűen is kifejeződik) – mindegyik egy a reálistól távol álló, vagy magasabb szintű, vágyott eszmény, melynek elengedése bizonyos szempontból elengedhetetlen: az énnak meg kell születnie, mindezekről függetlenül is meg kell tapasztalnia önmagát – ez azonban még egy ideig várat magára.

Innen nézve roppant beszédes a második ciklus első szövegének címe: *Nélkülem a világ*. A beszélő úgy bizonygatja nemlétét, hogy közben mégis szól, amit tagadni tud, azok is többek között saját életéből vett pontos adatok: „Nem. Budapesten nem születtem meg.”; „Onnan kezdődjön ez a fordított emlékirat, hogy nem születtem meg 1964. szeptember 20-án” (119.). A lélek még szabad, tapasztalt utasa a reinkarnációnak, most is épp egy túlvilági repülőjáraton utazik, ahol egyszer csak feleszmél: „Felébredni egy éjszaka arra, hogy nem vagy, hogy nem vagy senki, hogy nem születettél meg”. Majd így folytatja: „Felébredni, nem felébredni” (122.). Nem egyedülálló megfogalmazás ez, ebben az állapotban minden egyszerre igaz: „Egy könyvben minden mondat ránk vonatkozik”, majd így szól: „Egy könyvnek egyetlen mondata sem vonatkozik ránk” (122.). Weöres Sándor ír így a teljességről: „Abban, ami független / a tértől, időtől és minden káprázattól: a Van és / Nincs ugyanaz” (*A teljesség*). Az az állapot, ahol az Én ekkor van, az emberi logika számára nem érthető alaptörvényeken nyugszik, a határtalan lélek – nem meglepő módon – nem is vágyik vissza a földre, ám legvégül egy (nem mindennapi) angyal mégis tesz arról, hogy megszülessen. A leendő édesapát például így gyözködi: „Na, gyere, egyszer legyél már végre kicsit kemény, ne ilyen puha szar” (134.). Mintha a *Hrabal könyve* két angyala, Csocsó és Balázska tért volna vissza, hogy ismét elvégezzenek valami rájuk bízott feladatot. A megbízás valóban sikeres lesz, a következő novella már így indít: „1966 januárjában tüdőgyulladást kaptam a bölcsődében” (138.).

A lelket tehát felsőbb utasításra a földre irányítják, minden akarata ellenére, a memóriatörlesztés azonban nem sikerül túl jól, a kisfiú még előző életeihez és egy másik szférához kötődik: „Mai fejemmel nem hiszek a lélekvándorlásban, csakhogy a mai fejem akkor még egy tegnapi ember feje volt, és az ő eszével volt tele, még emlékeztem rá, hogy van egy másik, emberibb élet is” (138.). A ciklus (*Milyenek az ételek?*) innentől tulajdonképpen a kisfiú én-tudatának megszületését követi nyomon. Az *éltető* anyag, vagyis az ételek (tej, kenyér, tojás, stb.), melyek nyomán ez a folyamat kibontakozik, egyúttal annak a finoman, rejtetten ábrázolt gondolatiságnak a szimbólumai, mely szerint az Én a materiába merülve, a feloldódott jelenlét helyett az anyaghoz kötődés megtanulásával születhet meg. Rendkívül tudatos választásra utalnak az adott élelmiszerek és azok aktuális kontextusa is: például a kenyér mint krisztusi szimbólum, a tojás mint életjelkép, vagy a bor, melyet hagyományosan is Dionüoszhoz társítunk, és egyes hagyományok szerint épp az ember anyagba merülését készítette elő (a bor „a feledés receptje”-ként szerepel a címben). A ciklus utolsó novellájában pedig betetőzik a szellemi világtól való elszakadás: az anyagi dolgoktól mindaddig undorodó kisfiú megkívánja a rezgő kocsonyát, és egyben ráébred nemiségére – (újfent Weöres Sándor szavait kölcsönvéve) a „nőség vagy hímség felé még csak közeledő kisgyermek” teljessége meghasad, férfivá feleződik. A (főleg keresztény misztika által hangsúlyozott) „én vagyok” krisztusi üzenete tehát integrálódott: az ember készen áll a történelem átélésére, hogy immár így, önálló identitású lényként tanulja meg az élet célját. A következő, harmadik ciklus első szövegében pedig ott tüntet halkan a krisztusi törvény, mely egy tér és idő nélküli, kaotikus párbeszédből álló novellában mutatkozik meg: „szeresd felebarátodat” (212.).

Megkezdődik tehát a történelem, végigkövethetjük a Krisztus utáni, ám a kereszténység igaz tanításából mit sem értő ember történelmét – legalábbis Buda elfoglalásától (1541) 15.000 évvel későbbig, a végsőkéig eljutó, naprendszereket megszálló emberig. Ám közben látjuk, ahogy az emberiségnek a belső fejlődést maga mellől hátrahagyó, az anyagi világ felé irányuló, főleg technológiai vívmányokban tetten érhető fejlődése olyan eseményeknek biztosít táptalajt, mint a holokauszt vagy a kommunizmus. A nemrég megszületett Én pedig az egoizmus, önzés fokozatait járja be (például a szultán vagy Hruscsov kultusza, hit a faji felsőbbrendűségben), még nem tanulta meg az egyéniség tudatával egyetemben szeretni a másikat, mintha még elfedné előle mindezt a saját magára való rácsodálkozás.

A szellemi szféra pedig ugyan működik még, de már nem avatkozik bele érdemben az emberiség dolgaiba. Szellemeikkel, boszorkányokkal, kísértetekkel találkozunk mindöszsze, sehol nincs már az az inherens csoda, ami a kötet elején a fenyőfa és a tanító esetében. Ez már nem misztérium, hanem mágia és boszorkányság.

Az utolsó, „*Milyenek a migránsok?*” ciklus már a „2019-es forradalom” utáni évtizedeket mutatja be, amely kor azután kezdődött, hogy „az árokba szaladt autóként a feje tetejére állt” történelmet megmentették a bevándorlók. Látszatra ez a társadalom maga a testvériség, a szolidaritás, ahol nincs vita, csak közös igazság. Mintha beteljesült volna a kereszténység tanítása, ám a rendszer megnevezése sokatmondó lehet („gandhiánus békediktatúra”) továbbá az egyes városok nevei is („Dzsungelfehérvár”, „Hajdúkémbridzs”) szándékoltnak elidegenítők. A „Gandhi-kór”-ként emlegetett, egyenesen kórként felfogott egyetemes szeretet és tolerancia mintha túl korai lenne az emberiség számára, minden nemes eszme ellenére sem beszélhetünk ideális világról. Mintha túlbillent volna a mérleg „jó” oldala (a már emlegetett *Elégia lakói* kötet egyik központi, *A fekete és fehér golyó elégiája* című szövege is hasonló gondolaton alapszik): „Mért van az, ha boldog az ember, akkor semmi nem érdekli? A jólétünk kezdett gyanús lenni nekem” (393.). Ugyanakkor jelenünkből tekintve erre a világra, keserédes módon mégis vonzóvá válhat: a most még beláthatatlan és szorongató problémákon túli, végső soron élhető világot látunk. Abban a jelenben viszont határozottan kiütözköznek a rendszer gyengeségei, emberidegen vonásai.

Mindenesetre, ha a cél az egyetemes szeretet volt, az ember a küszöbön állt és visszafordult. Az egyik elbeszélő kérdése beszédes ennek a kornak a filozófiája kapcsán: „Ugye, hogy néha ti is azt hiszitek, csak a helytelenség az őszinte?” Az emberi természet reménytelennek látszik, az utolsó novellában visszatér a pusztulásba. Mégis, a kötet végén egyfajta szabadságösztön kerekedik felül, a társadalmi kötöttségek lerázása és a kulturális máz lehullása, visszaaljasodás, öntudatosan, vállalt kulturálatlansággal. És bár ez a dac, ellenszegülés akár pozitív színezetet is kaphatna, mégis: a mai állapotokat figyelembe véve, az ökológiai katasztrófa küszöbén, valahogy megrendítőbben hat. Lehet, hogy képes lenne az ember kilábalni a katasztrófából, de akkor is a dekadencia visszaeső bűnözője maradna.

Végül tehát egy fölöttébb reménytelen képpel enged minket utunkra a kötet. Egyetlen fogószót említhetnénk talán: időben van egy (úgy 15 ezer évvel) későbbi történet, még a történelemmel foglalkozó ciklusban, ahol az ember már naprendszereket gyarmatosít. *A magára maradt gép melankóliája* című szövegben a végtelenné tágitott határok, a beláthatatlan fejlődés – „gyógyító nanorobotok” hozzák vissza az embert a halálból (milyen messze van már a feltámadás misztériuma!) – és a naprendszerek bolygóinak élőhelyé alakítása mégis inkább negatív képet fest. Sokkal inkább megszállás ez, bekebelezés, ahol azonban van egy apró mozzanat, amely reményre adhat okot: szerelem ébred két szereplő között. A szerelemnek már nem volt nyoma az utolsó ciklus világában, de a hűvös tolerancia nem válhatta ki a szeretet melegségét, az erre alapuló rendszer pedig összeomlásra volt ítélve.

A szabadság első éjszakája tehát sokat tud: úgy sokrétű, hogy mégis egységes, úgy változatos, hogy mégis felfűzhető egy szabályos, ősi tanokban gyökerező gondolati ívre. Egyszerre releváns politikailag – a magyar és nemzetközi bírálattal sem marad el – és vallási szempontból. Úgy van minden történetnek és ciklusnak saját világa, hogy közben, fentről tekintve rá, kötet szinten minden érvényesen összeállhat, akár csak a kenyérszeletek a borítón. Ha már a borító: nehezen lehetett volna olyan illusztrációt választani, amely képileg átfogóbban és telítettebben tudná visszaadni a kötet szellemiségét. Az egyik központi, *Kenyer* című novellán túl Krisztus teste idéződik fel (hogy a manna – manasz párhuzamokat már ne is említsük), de a csodálatos kenyérszaporítás (szeretetlakoma) konkrét esete magát a megtanulandó szeretettörvényt jelképezheti. A szeletek széttartóságában pedig az elrendezésből kifolyólag egység látszik, egylényegű, de különálló szeletek harmóniája. Valami hasonlót tanul az emberiség is.